

УДК 821.111

DOI 10.52928/2070-1608-2025-76-4-47-50

БЕЛАРУСЬ У ПОЛЫМІ ПЕРШАЙ СУСВЕТНАЙ ВАЙНЫ:
ДАКУМЕНТАЛЬНА-МАСТАЦКІ ДОСВЕД ФЛОРЭНС ФАРМБАРА

д-р філал. навук, дац. З.І. ТРАЦЦЯК
(Полацкі дзяржаўны ўніверсітэт імя Еўфрасінні Полацкай)
e-mail: zoya.tretyak@rambler.ru

У артыкуле разглядаецца дакументальна-мастацкая кніга брытанскай пісьменніцы і медыцынскага работніка Ф. Фармбара «З царскай арміяй. Медыцынская сястра на рускім фронце: 1914 – 1918». Асаблівая ўвага надаецца фрагментам, звязаным са знаходжаннем аўтара на тэрыторыі сучаснай Беларусі напрыканцы 1915 – пачатку 1916 гг. Вызначаецца тэматыка падобных урыўкаў: апаведы пра фартыфікацыйныя збудаванні і арганізацыю абароны ў ваколіцах Брэста і Гродна, адступленне расійскага войска, жыццё ў прыфрантавым Мінску, лёс бежанцаў, прафесійныя абавязкі медыкаў.

Ключавыя словы: Першая сусветная вайна, дакументальна-мастацкая літаратура, дзённік, англійская літаратура, Ф. Фармбара.

Уводзіны. Падзеі Першай сусветнай вайны, што адбіліся на жыцці людзей з тэрыторый, заселеных этнічнымі беларусамі, дастаткова рэдка ўвасабляліся замежнымі аўтарамі, якія працавалі на ніве дакументальна-мастацкай і ўласна мастацкай літаратуры. Напрыклад, адным з месцаў дзеяння ў рамане «Спрэчка за унтэра Грышу» (*Der Streit um den Sergeanten Grischa*, 1927) А. Цвэйга абраны акупаваныя заходнія губерніі Расійскай імперыі. У кнізе згадваюцца Вільня і яе ваколіцы, закранаюцца асобныя праблемы нацыянальнай палітыкі, актуальныя для акупаваных кайзераўцамі «малых народаў», але беларусы нават не трапляюць у поле зроку апавядальніка.

Кнігу Ф. Фармбара¹ «З царскай арміяй. Медыцынская сястра на рускім фронце: 1914 – 1918» (*With the Armies of the Tsar. A Nurse at the Russian Front 1914 – 1918*) трэба лічыць цікавым аб'ектам літаратуразнаўчага даследавання па некалькіх прычынах. Па-першае, аўтар занатавала шэраг эпізодаў свайго жыцця медыцынскай сястры, якая вытрымала «эпічнае падарожжа па велізарнай, зачараванай, але небяспечнай прасторы, падчас якога выпрабаваліся і мужнасць, і рашучасць» (*an epic journey through a vast, enchanted yet dangerous landscape in which both courage and resolve are tested*) [1, р. 218]. Напрыканцы 1915 – на пачатку 1916 г. падчас адступлення расійскай арміі Ф. Фармбара патрапіла на Брэстчыну, Гродзеншчыну і Міншчыну. Акрамя таго, фрагментарна яна згадвае сваё падарожжа па Піншчыне² і Баранавіцкую ваенную аперацыю.

Па-другое, кніга «З царскай арміяй» прэзентуе адметнае спалучэнне дакументальнага і мастацкага складнікаў як рэакцыі на «адзін з выклікаў для стваральніка ваеннай літаратуры – якім чынам у сувязі з адчуваннем эпістэمالагічнай дэзарыентацыі зрабіць рэальным перажытае, пазначанае для сучасніка маркерам “нерэальнасці”» (*one of the challenges of war writing is how to make its inherent epistemological disorientation, its sense of experienced ‘unreality’, real*) [2, р. 24]. Фармальна матэрыялы кнігі выкладзены ў форме дзённіка, што мае на мэце падкрэсліць верыфікаванасць фактаграфічнай асновы занатаванага. Напачатку знаёмства з творам чытачу можа падацца, што аўтар «схільная меркаваць, што факты гавораць самі за сябе, таму яе задача – іх простае і аб'ектыўнае апісанне, апавядальнік у асноўным засяроджаны на дэталях паўсядзённага жыцця, і яе падыход пераважна апісальны» (*tending to assume that facts can speak for themselves so that her task is simply their objective description, the narrator's focus is mainly on the details of everyday routines, and her approach is predominantly descriptive*) [3, р. 11]. Аднак фінальны варыянт тэксту значна адрозніваецца ад першапачатковых накідаў. Непасрэдна пад час Першай сусветнай вайны Ф. Фармбара рабіла надзвычай лапідарныя і не заўсёды перыядычныя занатоўкі. Часам гэта маглі быць літаральна некалькі слоў ці сказаў, якія набывалі больш-менш завершаную форму значна пазней. Так парушаліся істотныя прыныцы стварэння дзённіка – спантаннасць і «сувязь запісаў з бягучымі, а не даўно мінулымі падзеямі і настроямі» [4, с. 232]. Акрамя таго, паступова аўтар забылася на аб'ектыўнасць і апісальнасць і прапанавала ўласную (эмацыйна афарбаваную і суб'ектыўную) інтэрпрэтацыю як лакальных, так і маштабных падзей. У выпадку павелічэння часовай дыстанцыі паміж першымі накідамі і надрукаваным творам мажліва разважаць пра інкарпараванне ў фінальны варыянт тэксту важкіх элементаў мастацкага вымыслу, якія абапіраліся на трывалы аўтабіяграфічны падмурак.

Па-трэцяе, кніга Ф. Фармбара звязана з цэлай плыню розных выданняў пра Першую сусветную, напісаных цывільнымі людзьмі. Іх спецыфічная інтэрпрэтацыя ваенных падзей доўгі час не ўспрымалася ўсур'ёз і знаходзілася на перыферыі навуковых росшукаў. Так, М. Эліт адзначала: «нягледзячы на важкасць навукова-папулярных і акадэмічных даследаванняў на тэму Першай сусветнай вайны, вельмі мала ўвагі надавалася жыццёваму досведу ваенна-медыцынскіх работнікаў» (*despite the prominence of popular and academic scholarship on*

¹ Ф. Фармабара (*Florence Farmborough*, 1887 – 1978) – пісьменніца, медыцынская сястра, выкладчыца. У 1908 г. прыехала з Вялікабрытаніі ў Расійскую імперыю, працавала ў якасці гувернанткі. У 1910 г. пачала выкладаць англійскую мову дзецям П.С. Усавы – выдатнага ўрача свайго часу. Напачатку Першай сусветнай вайны скончыла медыцынскія курсы і атрымала кваліфікацыю медыцынскай сястры. У 1914 – 16 гг. працавала ў медыцынскім атрадзе на Усходнім фронце.

² Асаблівае ўражанне ў пісьменніцы складалася пасля знаёмства з гісторыямі пра пінскія балоты, якія яе суразмоўцы называлі «людажэрамі» (*man-eating marshes*).

the First World War, very little attention has been given to the lived experience of the military-medical caregivers) [5, p. 8], увасобленаму ў форме мемуараў, дзённікаў, дакументальна-мастацкіх і мастацкіх твораў.

Адзначым, што кніга «З царскай арміяй» закранае шэраг праблем міжкультурнай камунікацыі. Нягледзячы на тое, што Ф. Фармба́ра ляляльна ставілася да ўнутранай і знешняй палітыкі Расійскай імперыі, імкнулася ўзгадаваць у сабе «рускую душу», часам яе ўспрыманне экстрэмальнай рэчаіснасці сведчыла пра яе «англійскасць». Пра гэта сігналізавалі і складанасці, якія ўзніклі падчас сутыкнення адукаванай маладой жанчыны з прадстаўнікамі розных народаў, аб'яднаных у межах шматнацыянальнай краіны. Паводзіны носьбітаў розных моў і ладу мыслення неаднойчы здзіўлялі Ф. Фармба́ра, якая, тым не менш, спрабавала засяродзіцца на агульначалавечых праблемах, характэрных для ваеннага часу. Што датычыцца беларусаў, то пісьменніца ідэнтыфікавала іх паводле моўнай прыкметы: «здаецца, іх дыялект складаецца з сумесі польскай і рускай моў, дапоўненых дзіўнымі размоўнымі выразамі, якія сведчылі выключна пра русінскі тэмперамент» *суразмоўцаў (their dialect seems to be made up of a mixture of Polish and Russian, combined with a strange interlocutory matter pertaining strictly to the Ruthenian temperament)* [6, p. 161]. Аднак медыцынская сястра не называла іх і не вылучала ніякіх прыкмет іх нацыянальнага характару.

Мэта даследавання: вызначыць ідэйна-тэматычныя дамінанты ўрыўкаў з кнігі Ф. Фармба́ра «З царскай арміяй», прысвечаных знаходжанню аўтара на тэрыторыі сучаснай Беларусі.

Асноўная частка. Запісы, звязаныя са знаходжаннем Ф. Фармба́ра ў губернях, якія зараз уваходзяць у склад Беларусі, можна падзяліць на некалькі тэматычных груп: нататкі, у якіх аналізуецца стратэгія і тактыка вядзення баявых дзеянняў (напрыклад, наведванне абарончых збудаванняў пад Брэстам і Гродна) ці арганізацыя жыцця тылу; кароткія замалёўкі побыту мясцовых сялян, звычайна пазбаўленыя адметнай этнаграфічнай характарыстыкі; жыццё Маладзечна, Мінска, палачан, насельнікаў Ракава, Скідзеля, Чартовічаў ваеннага часу; фрагменты, дзе разглядаецца прафесійная дзейнасць медыцынскага атрада; запамінальныя гісторыі вайскоўцаў і бежанцаў, якія выпадкова патрапілі на беларускія землі.

Ф. Фармба́ра як асоба, глыбока ўлучаная ў франтавую рэчаіснасць, з асаблівай увагай назірала за штодзённасцю вайны, што мела на ўвазе не толькі баявыя дзеянні, але і падрыхтоўчую працу – стварэнне / мадэрнізацыю абарончых збудаванняў. Таму, патрапіўшы ў ваколіцы Гродна ў другой палове жніўня 1915 г., яна пільна сачыла за станам акопаў: «Мы прамінулі некалькі ліній акопаў. Іх трывалы выгляд надаў нам упэўненасці. Уздоўж дарогі стаялі бліндажы ў некалькі накатаў; у байніцах, якія служылі вокнамі, гарэў агонь» (*We passed line after line of trenches whose solid, well built look gave us confidence. Dugouts, with blindage sheeting, lined the roadside; lights shone in the apertures which served as windows*) [6, p. 123]. Уважлівую медыястру здзіўляла атмасфера, якая панавала бліжэй да горада: «у наваколлі вялікай крэпасці панавала дзіўная цішыня. Нас ахапіла нешта падобнае да расчаравання; гэта было зусім не тое, чаго мы чакалі. Куды зніклі руплівасць і энергія? І дзе ж напружанне і нястомная праца?» (*all around that great fortress a remarkable silence reigned. Something akin to disappointment came over us; this was not what we had been expecting to find. Where was the zealous energy? And where the strenuous effort and tireless labour?*) [6, p. 123]. Пабачанае ў нейкай ступені падрыхтавала медыкаў да навіны пра пераможны і лёгкі ўваход кайзераўцаў у крэпасць.

Калі Гродна ўразіла Ф. Фармба́ра атмасфера асуджанасці і млявай пакоры, то Мінск прыгаданы як цэнтр вірлівага жыцця: «Мінск шалёў; кожны дом, хаціна ці хлёў запоўніліся вайскоўцамі, а па вуліцах рухаліся масы людзей у форме і ваенная тэхніка» (*In Minsk all was movement; every house, hut and barn was thronged with military and the streets were moving masses of uniformed men and wartime vehicles*) [6, p. 149]. Паводле назіранняў Ф. Фармба́ра, паралельна на горад абрынулася агромністая плынь бежанцаў, таму «цэны неверагодна выраслі, і, адпаведна, дэфіцыт усіх харчовых тавараў толькі павялічыўся» (*prices rose to startlingly high figures and scarcity of all food commodities grew in proportion*) [6, p. 151]. Нервовае напружанне, якое апанавала насельнікаў Мінска, памнажалася, бо кожны дзень яны сутыкаліся з рознымі рэаліямі вайны, якія сведчылі, што фронт непадалёк. Яны чулі кананаду, назіралі, як «варожы самалёт лунаў над Мінскам, а зенітныя гарматы цёпла яго сустракалі» (*an enemy plane was encircling Minsk and the anti-aircraft guns were giving it a warm reception*) [6, p. 152]. Ф. Фармба́ра прыгадала, што рэгулярна чула пра вялікую разбуральную сілу гэтых лятальных апаратаў: «апошнім часам самалёты пачалі ствараць праблемы, скідаючы запальныя бомбы на гарады; казалі, у Маладзечна неаднойчы дрэнна спраўляліся з наступствамі налётаў» (*the aeroplanes had been troublesome of late, dropping incendiary bombs on many of the towns; Molodechno was said to have come off badly on more than one occasion*) [6, p. 152]. Тым не менш, Мінск, як прыфрантавы горад, вабіў медыцынскі персанал, згладнелы па выгодах цывілізацыі. Медыцынскія сёстры с задавальненнем адзначылі, што «вітрыны крам былі ярка ўпрыгожаны; адзення было шмат, і некаторыя вырабы выглядалі надзвычай прыгожа, але ўсе яны каштавалі зашмат» (*the shop-windows were gaily dressed; articles of clothing were plentiful and some of them very beautiful, but all very expensive*) [6, p. 150].

Знаходжанне ў Мінску было азмрочана сутыкненнем з жанчынамі, якія, апрануўшы адзенне медыцынскіх сясцёр, сваім выглядам і паводзінамі дыскрэдытавалі сапраўдных медыкаў: «дзіўна было назіраць за некаторымі з гэтых жанчын з размаляванымі тварамі і доўгімі залатымі ланцужкамі <...> Мы спрабавалі ўявіць іх там, куды патрапілі самі: бавячы доўгія гадзіны ночы пад адкрытым небам, пад дажджом і ветрам; аздобленыя густой заслоннай з пылу; апранутыя ў вашывае адзенне; галодныя» (*it was strange to look upon some of these women with their painted faces and long gold chains <...> We tried to picture them out there where we had been: passing the long night hours in the open, buffeted by rain and wind; veiled with curtains of thick dust; wearing vermin-infested clothing of open fields; hunger stricken*) [6, p. 150]. Абуральным было і тое, што да шэрагаў такіх «сёстраў» далучыліся бежанкі, якія не так даўно самі шукалі паратунку ў працаўнікоў Чырвонага Крыжа.

Ф. Фармба́ра не аднойчы занатоўвала факты-сведчанні пра гаротны стан бежанцаў: яны час ад часу звярталіся ў яе медыцынскі атрад па дапамогу. Аўтар кнігі «З царскай арміяй» імкнулася захаваць аўтэнтчныя гісторыі цывільных, якія сталі ахвярамі сусветнай вайны. Перш за ўсё, мемуарысткай створаны абагульнены вобраз бежанскай навалы, безадносны да пэўных геаграфічных ці нацыянальных арыенціраў: «Іх цяжкае становішча ірвала сэрца. Яны бралі з сабой усё, што маглі: коней, кароў, свіней, птушку і хатняе начынне, размешчанае на возе <...> Паступова, падчас доўгага падарожжа, сілы жывёлы сыходзілі дашчэнт, і мы бачылі ля дарогі задыханых, паміраючых істот <...> Часам воз ламаўся, і сям'я, збянтэжаная і напалоханая, вырашала заставацца побач са сваімі каштоўнасцямі, <...> пакуль іх таксама не гналі наперад казацкая нагайка або яшчэ больш жахлівая перспектыва блізкасці ворага» (*their plight was heart-rending. They took what they could with them: their horses, cows, pigs, poultry and the household goods on a cart <...> little by little, on that long trek, the animal's strength gave out and we would see panting, dying creatures by the roadside <...> Sometimes a cart had broken down and the family, bewildered and frightened, would choose to remain near their precious possessions <...> until they too were driven onwards by the threatening knout of the Cossack, or the more terrifying prospect of the proximity of the enemy*) [6, р. 83–84]. Зафіксаванае Ф. Фармба́ра адмыслова карэлюе з назіраннямі беларускіх мастакоў слова розных пакаленняў (З. Бядулі, Ц. Гартнага, М. Гарэцкага, М. Зарэцкага, К. Чорнага, Л. Дайнека, Г. Далідовіча, В. Карамазава), якія звярталіся да тэмы бежанства.

Працитуем урывак з кнігі Ф. Фармба́ра: «Чалавек упаў пад колы гарматнага лафета! Мільгануў збылелы твар, пранёсся крык над усеагульным замяшаннем – вось і ўсё; <...> вось, насамрэч, закон першабытнага свету – выжыве наймацнейшы! Упасці азначала быць раздушаным, пакінутым на смерць, пакуль разбухлы вір з колаў і ног імчаў і імчаў зверху ў парывістай, гарачай лютасці, паглынаючы каня ці чалавека, якія перашкаджалі яму³». Гэты малюнак тыпалагічна адпавядае назіранню жртаўлівага Пісарэвіча з аднайменнай драмы М. Гарэцкага: «людзі абляпілі цягнік, як мухі <...> Нічога, няшчасцяў было мала, толькі на першай станцыі адзін старэнькі ўцякач сядзеў на прыступачцы, заглядзеўся, – як трахнецца галавою аб жалезны нейкі слупок, зваліўся – і душа з яго вон» [7, с. 565]. Відавочна, абодва эпізоды змусілі апавядальнікаў думаць пра маральна-этычныя праблемы, абвостраныя сусветнай вайной. Адчуваецца, як аўтары праецыруюць трагічную падзею на ўласную асобу і жахаюцца ад таго, што смерць чалавека зрабілася не вартай увагі.

Ф. Фармба́ра падрабязна спыняецца на побыце бежанцаў, які адбіўся на іх фізічным і маральным стане. Знаходзячыся ў вёсцы Чартовічы (сучасная Мінская вобласць, Валожынскі сельскі савет) у снежні 1915 – студзені 1916 гг., яна спрабавала дапамагчы гаротнікам, што жылі «па хатах – мясцовыя гаспадары-сяляне знаходзяць для іх месца на печы і за сталом са сваімі дзецьмі. Незлічоныя маленькія бежанцы жывуць у суседніх лясах са сваякамі, тулячыся, як авечкі, у старых бліндажах <...> Хлеба мала, як і пітной вады; снег вакол гэтых ям ператварыўся ў смярдзючую жыву; падлогі былі не лепшыя. Адзіная абарона ад бруду – яловыя галінкі; на іх сядзелі і спалі мужчыны, жанчыны і дзеці, а вільготная жывка булькатала пад імі» (*in the huts – the peasant owners making places for them on the stove and at table with their own children. Countless small refugees are living in the neighbouring woods with their relatives, huddled like sheep into old dug-outs <...> Bread was scarce and so was water; the snow around these holes was crushed into evil-smelling slush; the floors were no better. Fir-branches were the only protection from the mud; on them men, women and children squatted and slept, and the oozy slime gurgled and slopped beneath them*) [6, р. 160]. Паралельна Ф. Фармба́ра фіксавала асобныя гісторыі бежанцаў, якія нават на фоне жудасных падзей і лёсаў абуралі сваёй выключнай жорсткасцю. Аўтар кнігі «З царскай арміяй» знаёміла чытачоў з аповедамі пра дзяцей вайны, якія не заўсёды знаходзілі спагаду не толькі незнаёмцаў, але і ўласных бацькоў. Самі бежанцы, разважаючы пра перажытае, па сутнасці гаварылі пра разбурэнне ў ваенны час інстытута сям'і. Яны зазвычай амаль безэмацыйна пераклікалі гісторыі кшталту: «За гэтае лета я сустрэў не адну бабу, якая выкінула сваё немаўля, бо не магла бачыць, як яно памірае на яе вачах» (*I have known this summer more than one baba who has thrown her infant away because she could not bear to see it die before her eyes*) [6, р. 138]. Часам жыцці гэтых ахвяр вайны ратавалі іншыя бежанцы: Ф. Фармба́ра перадавала лекі для такіх ушчэнт саслабелых дзяцей. Кульмінацыяй у шэрагу падобных аповедаў быў жыццёпіс богабаязнага Васіля Платонавіча, які марыў пра нараджэнне сына, але пасля смерці жонкі, якая не вытрымала нягод бежанскага шляху, пахаваў яшчэ жывое немаўля ў адной магіле з маці. Сабе ён вынес наступны прысуд: «маё жыццё скончана; яно тут, з імі» (*my life has finished; it lies there, with them*) [6, р. 138].

Не менш драматычнымі былі апаведы пра псіхічныя захворванні цывільных, выкліканыя псіхалагічным цяжарам баявых дзеянняў. Працуючы на Гродзеншчыне, Ф. Фармба́ра сутыкнулася са звар'яцелай ад распачы жанчынай: «яна глядзела пустымі вачыма, якія бяспынна блукалі па ўсім навокал. Калі нехта звяртаўся да яе, яе голас гучаў манатонна, і яна мармытала, што здзейсніла вялікі грэх, які пазбавіў яе цела і душу, і, хоць яна і засталася жывой, сама сябе лічыла памерлай» (*She looked at me with vacant wandering eyes which were never still. I tried to converse with her, but her voice was monotonous and she murmured that she had committed a great sin which had bereft her of body and soul and, although living, she believed herself to be dead*) [6, р. 139]. У большасці выпадкаў медыцынскія работнікі не мелі магчымасці прафесійна дапамагчы ў падобнай сітуацыі.

Цяжкія згрызоты сумлення Ф. Фармба́ра і яе калегі мусілі перажываць, калі тэмп адступлення павялічыўся (вайсковыя часткі знаходзіліся на Гродзеншчыне), і на першы план зноў выйшла практыка самастрэлаў: салдаты

³ A man was down! He was under the wheels of a gun-carriage! A flash of white face, a cry above the confusion – that was all; <...> here, indeed, was the law of the primitive world – the survival of the fittest! To fall was to be crushed, abandoned, and to die, while the swollen tide of wheels and feet swept of and on in fitful, passionate fury, engulfing horse or human which impeded its passage [6, р. 85].

«приходзілі самі, нягледзячы на тое, што іх папярэдзілі звяртацца па дапамогу толькі ў дывізіўную медыцынскую частку, дзе ў персанала дзейнічалі свае жорсткія метады лячэння такіх ран» (*many of them had walked in themselves, despite the fact that they had been warned to apply for aid only at the divisional Unit, where the medical staff had its own harsh methods of treatment for self-inflicted wounds*) [6, p. 131]. Парушаючы вайсковыя статуты, медыцынская сястра не паведамляла пра падобныя выпадкі, тым самым захоўваючы жыцці людзей, якія не змаглі пераадолець напружанне, народжанае інтэнсіўнымі баявымі дзеяннямі.

Заклучэнне. Урыўкі з кнігі Ф. Фармбара «З царскай арміяй. Медыцынская сястра на рускім фронце: 1914 – 1918», прысвечаныя знаходжанню аўтара на тэрыторыях Расійскай імперыі, заселеных беларусамі, з’яўляюцца неад’емнай часткай камплементарнага дакументальна-мастацкага адзінства, што складалася ў літаратуры з асэнсаваннем падзей Першай сусветнай вайны. Фармальна арганізаваны ў выглядзе дзённіка, твор Ф. Фармбара мае выразную аўтабіяграфічна-фактаграфічную аснову, перапрацаваную праз шмат год пасля заканчэння адлюстраваных падзей, таму ў апавед натуральна маглі ўвайсці элементы мастацкага вымыслу. Нягледзячы на тое, што пісьменніца далёка не заўсёды была дастаткова дасведчанай у этнічным складзе насельніцтва тых ці іншых мясцін, дзе ёй давялося працаваць медсястрой, яе занатоўкі дазваляюць удакладніць веды пра Беларусь у часы вайны 1914 – 18 гг. Асаблівай увагі патрабуюць назіранні мемуарысткі за будзённым жыццём ва ўмовах узброенага канфлікту: падрыхтоўкай да атак ворага фартыфікацыйных збудаванняў пад Брэстам і Гродна, побытам у прыфрантавым Мінску і невялікіх населеных пунктах (кшталту вёскі Чартовічы), якія захлыналіся ад бежанскай плыні, прафесійнай дзейнасцю медыцынскага атрада. Аўтар кнігі «З царскай арміяй...» стала адмысловым «летапісцам» трагічнага жыцця ўцекачоў, якія вымушана пакінулі заходнія губерні Расійскай імперыі. Выкладзеныя досыць эмацыянальна эпізоды, прысвечаныя нягодам бежанцаў, падымалі шэраг маральна-этычных праблем, практычна невырашальных ва ўмовах татальнага ўзброенага супрацьстаяння.

ЛІТАРАТУРА

1. Hallet Ch. E. Nurse Writers of the Great War. – Manchester: Manchester University Press, 2016. – 278 p.
2. Norris M. Writing War in the Twentieth Century. – Charlottesville and London: University Press of Virginia, 2000. – 324 p.
3. Cobley E. Representing War. Form and Ideology in First World War Narratives. – Toronto, Buffalo, London: University of Toronto Press, 1993. – 261 p.
4. Жожикашвили С. Дневник // Литературная энциклопедия терминов и понятий / гл. ред. А. Николюкин. – М.: НПК «Интелвак», 2001. – стб. 232 – 234.
5. Allitt M. Medical Caregiving Narratives of the First World War. Geographies of Care. – Edinburgh: Edinburgh University Press, 2023. – 249 p.
6. Farmborough F. With the Armies of the Tsar. A nurse at the Russian Front. – New York: Stein and Day Publishers, 1975. – 456 p.
7. Гарэцкі М. Жартаўлівы Пісарэвіч // Выбраныя творы. – Мінск: Кнігазбор, 2009. – С. 553–576.

Паступіў 05.04.2025

БЕЛАРУСЬ В ПЛАМЕНИ ПЕРВОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ: ДОКУМЕНТАЛЬНО-ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ ОПЫТ ФЛОРЕНС ФАРМБОРО

д-р филол. наук, доц. З.И. ТРЕТЬЯК
(Полоцкий государственный университет имени Евфросинии Полоцкой)

В статье рассматривается документально-художественная книга британского писателя и медицинского работника Ф. Фармборо «С царской армией. Медсестра на русском фронте: 1914 – 1918». Особое внимание уделяется фрагментам, связанным с пребыванием автора на территории современной Беларуси в конце 1915 – начале 1916 гг. Определена тематика таких отрывков: рассказы об укреплениях и организации обороны в районе Бреста и Гродно, отступлении русской армии, жизни в прифронтовом Минске, судьбе беженцев, профессиональных обязанностях врачей.

Ключевые слова: Первая мировая война, документально-художественная литература, дневник, английская литература, Ф. Фармборо.

BELARUS IN THE FLAME OF WORLD WAR I: A SEMI-FICTIONAL EXPERIENCE BY FLORENCE FARMBOROUGH

Z. TRATSIAK
(Euphrosyne Polotskaya State University of Polotsk)

The article examines the semi-fictional book by the British writer and medical worker F. Farmborough 'With the Armies of the Tsar. A Nurse at the Russian Front 1914 – 1918'. Special attention is paid to the fragments related to the author's stay at the territory of modern Belarus at the end of 1915 and the beginning of 1916. The themes of such passages are determined: stories about fortification and the organization of defense in the vicinity of Brest and Grodno, the retreat of the Russian army, life in front-line Minsk, the fate of refugees, and the professional duties of doctors.

Keywords: World War I, semi-fiction, diary, English literature, F. Farmborough.